

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broadly/sec/.

Manligt och omanligt på Karlberg

En studie av pennalistiskt våld inom Kungl. Krigsakademiens kadettkår

Utbildningsvetenskapliga doktorandrådet's forskningsdag den 10/5 2004,
Institutionen för lärarutbildning, Uppsala universitet

Esbjörn Larsson

Doktorand vid Historiska institutionen och Institutionen för lärarutbildning,
Uppsala universitet

I ett par timmar fingo vi däruppe stå stramaste giv akt o. under tiden ljud guvernörens stämma än som det våldsammaste tordön, än som de mildaste västanfläktar, än riktade till en o. en, än till oss alla, o. allt detta utan att man kunde spåra någon avmattning vare sig i hans hållning eller hans tal, under det att vi å vår sida till sist endast med den allra största möda förmådde hålla oss upprätta. Men när scenen var slut fans det nog ingen bland oss, som inte insåg att han hade rätt i vart enda ord han sagt; o. från den stunden var – kan man säga – karlbergspenalismen för långa tider så gott som helt och hållet avlyst.¹

På detta sätt beskriver översten och den forne kadetten Claës Bratt, i ett opublicerat manus om kadettlivet, hur det gick till när den dåvarande guvernören Gustaf Lagercrantz satte stopp för pennalismen inom Kungl. Krigsakademiens kadettkår år 1862. Denna uppsträckning som kadetterna i tredje klass fick hade nämligen sin grund i att några kadetter ur denna klass givit en andraklassare så kallat klasstryk, efter att han hade klått upp en av deras klasskamrater.²

Intressant nog lever denna händelse inte bara vidare i Bratts självbiografiska betraktelser över sin tid på Karlberg,³ utan den har också lämnat spår efter sig i de arkiv som Krigsakademiens verksamhet gav upphov till. Detta gör att vi kan få en närmare inblick i hur kadettlivet formade unga medel- och överklasspojkar vid 1800-talets mitt. I denna text görs detta genom att ställa den beskrivna händelsen mot en annan händelse som

utspelade sig under hösten 1862. Innan vi tar oss an förvecklingarna på Karlberg under framförallt hösten 1862 skall dock ges en introduktion till Krigsakademien som utbildningsinstitution och en presentation av tidigare studier av kadettkårens inre liv.

Kungl. Krigsakademien på Karlbergs slott – en internatskola med militära förtecken

När kadettutbildningen vid Karlberg slog upp portarna hösten 1792 var det den första svenska kadettskolan som inte var kopplad till något speciell militär enhet, utan syftade till att utbilda officerare för hela krigsmakten.⁴ Denna ambition till trots infördes inte något allmänt krav på officersutbildning i Sverige, utan vi får gå så långt fram som till 1836 innan det fordrades officersexamen för att bli officer, och först år 1867 krävdes det av blivande svenska arméofficerare att de skulle ha genomgått utbildning vid Karlberg. Efter 1867 bedrevs officersutbildningen inom ramen för Kungl. Krigsskolan som då ersatt Krigsakademien.⁵ De händelser som denna text kretsar kring härrör alltså i från några av Krigsakademiens allra sista år.

⁴ Bland tidigare kadettutbildningar kan nämnas bland annat: Kadettkompaniet vid Kungl. Artilleriregementet (1739–1794), Adolf Fredriks kadettkår (1748–1756), Kadettskolan i Karlskrona (1756–1791), Haapaniemi kadettkår (1779–1808) och Militära akademien vid Södermanlands regemente (1782–1805). Ekstrand, Sigvard, 1937, *Karlberg. Kungl. Krigsakademiens och Kungl. Krigsskolans historia 1792–1936*, Stockholm s. 19–26.

⁵ Hörsell, Ann, 1992, "Krigsakademien 1818–1869. Reform och tradition", i *Karlberg. Slott och skola. Utbildning till officer 1792–1992*, red. Erik Norberg 1, Stockholm, s. 89, Ekstrand, op. cit., s. 123.

¹ Forna kadetters arkiv (40), Kadettminnen av överste Claës Christian August Bratt [opublicerat manus], s. 27, KrA.

² Ibid., s. 26 ff., KrA.

³ Se även Bratt, Claes, 1937, *Minnesbilder från en nittiotvåårig levnad*, Stockholm, s. 39 f.

Undervisningen vid Krigsakademien

Den utbildning som bedrevs inom ramen för Krigsakademien skiljde sig på en rad punkter från vad vi i dag skulle förknippa med officersutbildning. Exempelvis krävdes ingen militär erfarenhet för att bli kadett,⁶ och kadetterna antogs redan vid 15 års ålder.⁷ Den låga antagningsåldern hade sin grund i att mycket av den undervisning som bedrevs vid Karlberg var att betrakta som civil realläroverksutbildning. Krigsakademien var vid den aktuella tiden ordnad i två avdelningar, en nedre avdelning och en övre avdelning. Avdelningarna var i sin tur uppdelade i två klasser och något förenklat innebar denna uppdelning att man i den nedre avdelningen ägnade sig åt realundervisning, medan den övre avdelningen mer fick karaktären av tillämpningsskola. Denna uppdelning till trots ägnades även i den övre avdelningen åtskillig tid åt civila ämnen.⁸

Organisatoriskt var skolan redan från sin tillkomst ordnad som ett internat och kadetterna var under början av 1860-talet förlagda i 8 logement med 25 till 26 kadetter i varje logement. Till skillnad från hur undervisningen ordnades var placeringen i logement oberoende av i vilken klass man gick. Logementen var i sin tur delade på två korpralskap och av kadetterna utsågs en korpral och hans ställföreträdare för varje korpralskap. Ett logement motsvarade en avdelning och fyra avdelningar bildade ett kompani. Kadettkåren bestod vid den aktuella tiden av två kompanier.⁹

Den beskrivna ordningen gav två parallella hierarkier, där kadettkåren dels var uppdelad efter korpralskap och kompanier, dels var uppdelad efter undervisningsklasser. Detta gjorde att förutom korpralskapet fanns det en ytterligare hierarki inom kadettkåren. I denna hierarki intog ordningsmän, primarier och monitörer en överordnad ställning. Rent praktiskt medförde denna uppdelning att korpralerna gavs ansvar för den övergripande

ordningen,¹⁰ medan ordningsmännen ansvarade för ordningen under lektionstid.¹¹ I likhet med ordningsmännens roll var även primariernas och monitörernas uppgifter kopplade till undervisningen, och då speciellt till det undervisningssystem som hade utvecklats under Johan Peter Lefréns guvernörskap – det ”carlbergiska pedagogiska systemet”.¹²

Det ”carlbergiska pedagogiska systemet”

Det undervisningssystem som utvecklades av Lefrén under 1820-talet byggde på den engelska Bell-Lancasterska undervisningsmetoden, en metod som i Sverige kom att bli mer känd under namnet växelundervisning. Inom detta system utsågs så kallade monitörer bland de mer erfarna elever, vilka sedan kom att fungera som lärarens biträden.¹³ Under Krigsakademiens sista tid tillämpades monitörsystemet främst i de lägre klasserna och till monitörer utsågs i första hand klassens primarier. Systemet med primarier byggde på en klassificering av kadetterna efter betyg. Med hjälp av betygen fastställdes den så kallade klasstouren och den som placerade sig främst blev klassens primarie. Denna ordning medförde att även primarierna gavs en slags befälsställning inom klassen.¹⁴

Själva klassificeringen av kadetterna var vidare ett viktigt pedagogiskt redskap inom det ”carlbergiska pedagogiska systemet”. Enligt Lefrén utgjorde nämligen elevernas olika anlag ett pedagogiskt problem. I syfte att överbrygga skillnaderna mellan ”[d]en tröge, den med mindre fallenhet begåfvade, den mindre för sig komne .../[och]/... den flitige, den med bättre fallenhet begåfvade, den mer för sig komne ...”¹⁵ hade därför den traditionella klassläsningen fått lämna

⁶ Krav på fullgjord rekryttjänstgöring infördes först 1871, Ekstrand, op. cit., s. 127.

⁷ Den stadgade antagningsåldern från 1852 till 1863 var 15 år och en genomgång av de 409 kadetter som antogs mellan åren 1853–1862 visar också att den aritmetiska medelåldern bland de nyantagna under denna period var 15,8 år. Hulthander, Carl, 1892, *Biografiska anteckningar från Karlberg 1792–1892*, Norrköping, s. 174–207.

⁸ Ekstrand, op. cit., s. 91–102, 273, Hörsell, op. cit., passim.

⁹ Ekstrand, op. cit., s. 33, 41, 58, 63.

¹⁰ Exempelvis visitation innan avlämning till avdelningsofficeren, ansvar för korpralskapet under vistelse i logementet samt vid förflyttning till gymnastiksalen och sjukhuset, insamlandet av permissionssedlar efter avslutad permission samt examinationen av nyantagna kadetter i ordningsstadgan, Reutersvärd, Knut, 1908, *Kadettlif på Karlberg för 50 år sedan*, Stockholm, s. 36, 40 f., 43–49, 54.

¹¹ Exempelvis att alla satt tysta under lektionerna, ibid., s. 45 f.

¹² Hörsell, op. cit., s. 60 f.

¹³ Nordin, Thor, 1974, *Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830*, Stockholm, s. 12f.

¹⁴ Ekstrand, op. cit., s. 86, 100, Hörsell, op. cit., s. 74, 110.

¹⁵ Lefrén, Johan Peter, 1824, *Berättelse öfver kongl. krigsakademien, afgifven till dess kansler, af guvernören, år 1824*, Stockholm, s. 97 f.

plats för så kallad ämnesläsning. Detta gjorde att eleverna inte grupperades efter ålder utan efter hur långt de hade nått i sina studier i olika ämnen. Uppflyttning till nästa klass blev därför helt beroende av att man klarat klassens olika ämnen.¹⁶

För att detta system skulle fungera hade man även infört ”fri flyttning”, vilket innebar att så fort en kadett var klar med alla ämnen inom en klass flyttades han till nästa klass, oberoende av var i terminen han befann sig. Vidare var samtliga elever inom avdelningen placerade i en enda stor lektionssal och under Krigsakademiens sista 20 år delades kadetterna inom respektive avdelning upp i olika grupper, vilka läraren turades om att undervisa. Under tiden som läraren undervisade en grupp ägnade sig de övriga elever åt så kallad överläsning, eller vad vi i dag skulle kalla läxläsning eller självständiga studier.¹⁷ Just självstudierna utgjorde också en av grundpelarna i det ”carlbergiska pedagogiska systemet” och Lefrén menade att:

5:o *Sjelfverksamheten bör anses som hufvudgrunden för all undervisning, men handledning städe vara att tillgå då förmågan att fortgå på egen hand tillfälligtvis tryter. Oupphörlig handledning förslöar, bristande handledning nedslår. Sjelfverksamheten är icke allenast medel till undervisning, den är derjemte ändamål för uppfostran. En yngling, hvars sjelfverksamhetskänsla aldrig blifvit väckt, blir aldrig en rådig och driftig man; gångstolar äro lika skadliga för själen som för kroppen.*¹⁸

Pennalismen på Karlberg

Den utbildning som bedrevs vid Krigsakademien kan närmast ses som en hierarkiskt ordnad verksamhet där undervisningen samtidigt byggde på pedagogiska idéer kring vikten av självständigt arbete.¹⁹ Den hierarkiska dimensionen av denna bild förstärks vidare av en ordningsstadga som

ålade de äldre kadetterna ett allmänt ansvar för de yngre kamraternas uppförande.²⁰ Att denna ordning även kom till uttryck i kadetternas samvaro framgår av de minnesbilder som forna kadetter givit av sin tid på Karlberg. Exempelvis menade Erik Gustaf Oxenstierna i sina självbiografiska betraktelser av kadettkåren under slutet av 1810-talet att kadetten ”... vid Karlberg ej blifvit tuktrad af andra än kamrater ...”²¹, och en av 1860-talets kadetter, sedermera generalen Viktor Balck, beskrev samvaron vid Karlberg på följande sätt:

Den mesta och i vissa fall den bästa uppfostran, var den som de äldre kamraterna gáfvo de yngre; den var stundom oöm och hårdhänt; men den utmynnade i hederskänsla och aktning för det militära ståndet; framför allt att hålla kadettjackan i helgd. Den fullkomlighet som en kadettkorporal innehade gent emot de yngre, eller den befälsmyndighet han utöfvade var mera oinskränkt än han sedan någonsin innehade – och jag vill icke säga att den missbrukades. Ovilkorlig och ögonblicklig lydnad kräfdes och gafs.²²

Denna bild av de äldre kadetternas ansvar för de yngres fostran för kanske snarare tankarna till pennalism än till uppfostran. Trots denna diskrepans mellan vår tids syn på uppfostran och forna kadetternas uppfattningar, saknas dock inte diskussioner kring just pennalism även i de självbiografiska beskrivningarna av Karlberg.

Tidigare forskning kring pennalismen på Karlberg

En närmare genomgång av kadettlivet utifrån självbiografiska betraktelser har gjorts av Mats Hellspång i ”Kadetttraditionerna på Karlberg”.²³ Hellspångs tar där utgångspunkt i begreppet tradition och pennalismen blir därmed en av de traditioner som studeras. De självbiografiska verken utgör i sammanhanget en viktig källa, även om Hellspång också använder sig av straffregister för att problematisera enskilda händelser. Nämnas bör dock att fokus ligger på

¹⁶ Lefrén, op. cit., 106–118., Ekstrand, op. cit., s. 83, Hörsell, op. cit., s. 71.

¹⁷ Lefrén, op. cit., 106–118., Ekstrand, op. cit., s. 84, 100, Hörsell, op. cit., s. 111.

¹⁸ Lefrén, op. cit., s. 97.

¹⁹ Vikten av de självständiga studierna framhölls redan i 1799 års reglemente, där det betonas att ”... det bästa undervisningssätt består uti Ungdomens tilwänjande, at tänka och arbeta på egen hand, och at häldre hemta sina underrättelser genom läsning och egen möda, än af Lärarens förestafwande och ofta uprepade förklaringar. *Kongl. maj:ts nådiga Reglemente För Des Krigs-Academie. Gifwit Stockholms Slott den 8 april 1799*, Stockholm, §. 106.

²⁰ Betoningen av de äldre kadetternas ansvar för de yngres uppträdande framhålls exempelvis i 1840 års ordningsstadga. Reutersvärd, op. cit., s. 36.

²¹ Oxenstierna, Erik Gustaf, 1843, *Kadetten, eller Carlberg för nära trettio år sedan. Vänligen tillegnad fordna och nuvarande kadetter af en f.d. kadett*, Stockholm, s. 56.

²² Tal hållet av Viktor Balck. Forna kadettars arkiv (40), Forna kadettars minnesfest den 3 maj 1926, KrA.

²³ Hellspång, Mats, 1992, ”Kadetttraditionerna på Karlberg”, i *Karlberg, slott och skola, Människor och miljö*, red. Bo Kjellander 3, Stockholm.

vilka traditioner och ritualer som fördes vidare och inte på de olika händelserna i sig.²⁴

Intressant för denna studie är dock den allt mer resoluta hållning gentemot pennalismen som Hellspong tycker sig se från och med slutet av 1840-talet. Genom en rad empiriska exempel, ur såväl straffregister som beskrivningar av kadettiden, visas hur man både relegerade och delade ut arreststraff till kadetter som burit hand på sina kamrater. Hellspong menar till och med att omformningen av Krigsakademien till Krigsskola, och därmed slutet på den åldersintegrerade undervisningen, kan kopplas till en minskad tolerans för våld. I likhet med de Claës Bratts tidigare anförda självbiografiska produktion framhåller även Hellspong guvernören Gustaf Lagercrantz som en drivande kraft i denna omvandling.²⁵

Denna bild av kadettutbildningens ”civilisering” – såsom ett uttryck för framförallt guvernörens civillurage – kommer i denna text att ifrågasättas utifrån framförallt två i tiden närliggande fall av misshandel. Utifrån dessa fall kommer sedan en alternativ tolkning av pennalismen på Karlberg att presenteras. Dessförinnan skall vi dock skapa närmare bekantskap med det våld som utövades inom kadettkåren.

Några händelser vid Kungl. Krigsakademien

Under första veckan i september år 1862 misshandlades kadetten Carl Arvid Egerström inte mindre än tre gånger av äldre kadetter. Först av Ernst August Törnsten vid två tillfällen och sedan av Hjalmar Harald Christian Andersson och Ludvig Johan Casimir Lewenhaupt vid ett tillfälle. När dessa händelser upptäcktes reagerade skolledningen med förhör, och de utpekade våldsverkarna sattes i arrest medan Egerström permitterades. Väl tillbaka på Karlberg stannade Egerström dock inte längre än en månad på skolan innan han rymde. I de förhör som följde på hans rymning uppgav den då 16-årige kadetten att han kort efter sin ankomst till Karlberg, i maj samma år, hade börjat vantrivas och att han då tråkats av sina kamrater för att han var ”klemig”. Carl Arvid berättade vidare om den hårda behandlingen och

de handgripliga tillrättavisningarna han fått av de äldre kadetterna.²⁶

Efter händelserna i början av september hade Egerström enligt egen utsago inte utsatts för mer fysiskt våld, utan i stället för vad vi i dag skulle kalla psykisk mobbning. Egerström berättade hur han sedan händelserna i början av september antingen ignorerades av de andra kadetterna eller också möttes av insinuerande tillmälen såsom ”rapportkarl”. I förhöret namngav han ett 20-tal kamrater som behandlat honom på detta sätt och hävdade vidare att det bara var tre kadetter, av de drygt 200 på Karlbergs slott, som fortfarande pratade med honom. Till skillnad från händelserna i början av september gjorde de anklagade denna gång enbart smärre medgivanden och flertalet sade sig inte ha märkt något av det Egerström berättade. I stället påpekades en rad brister i Egerströms eget beteende. Till skillnad från situationen i början av september, då skolledningen bestraffade de anklagade, ifrågasatte man nu såväl Carl Arvids vittnesmål som hans eget uppträdande. På punkt efter punkt betvivlades Egerströms version och vidare kritiserades även Carl Arvids person, genom att man från skolledningens sida hävdade att hans ensamhet var självförfädd.²⁷ Några vidare åtgärder i frågan blev därför aldrig aktuella och vid oktobers månads slut lämnade Egerström Krigsakademien på sin faders begäran.²⁸ Detta innebar även slutet på Carl Arvids militära karriär och han dog vid 29 års ålder som godsägare i Södertörn.²⁹

Drygt två veckor efter det att Egerström lämnade Krigsakademien utspelade sig de händelser som föranledde guvernören Gustaf Lagercrantz’ inledningsvis nämnda förmaningstal. Den 15 november 1862 kom nämligen tredjeklassaren Carl Magnus Victor Rehbinder in

²⁶ Protokoll 1862.09.06a, 1862.09.06b, 1862.09.13, 1862.10.22, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, F VIII, Vol 1, Disciplinhandlingar, 1850-59-1864, KrA, Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, Inkomna handlingar, D V, Dagrapportjournal 1860-1868, KrA.

²⁷ Protokoll 1862.10.22, 1862.10.26-28, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, F VIII, Vol 1, Disciplinhandlingar, 1850-59-1864, KrA.

²⁸ Brev från kommandör Egerström till Krigsakademiens kansler 1862.10.29 samt brev från kommandör Egerström till Krigsakademiens guvernör 1862.10.29, Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, D II, Inkomna handlingar, till Majors-Expeditionen Ankomne Handlingar år 1862, KrA.

²⁹ Hulthander, op. cit., s. 205.

²⁴ Ibid., s. 149, 194 f., 207–212.

²⁵ Ibid., s. 194 ff.

i Krigsakademiens nedre avdelning och hamnade där i slagsmål med en kadett i andra klass, Rolf Oskar Alexander Schenström. Slagsmålet resulterade i att Rehbinders fick stryk och Schenström hotade bland annat att kasta ut honom ur klassrummet. Några timmar senare kom tre kadetter ur tredje klassen – Conrad Magnus Edvard Reventlow, Carl Axel Magnus Sandels samt Carl Gustaf Alexander Sederholm – in i nedre avdelningen och hämtade Schenström. Tredje klassen hade nämligen i samråd beslutat att ge Schenström klasstryk för hans tilltag. Väl inne i tredje klassens rum fick Schenström lägga upp sig, så att tredjeklassarna, en efter en, skulle kunna slå honom. Misshandeln hann dock inte längre än till femte man innan en kadett ur fjärde klass avbröt tillställningen. Av protokollen att döma var det, förutom nämnda kadetterna, Rehbinders, Reventlow och Sandels, också Bror Johan August Lidman och Carl Magnus Axel Wästfelt som hann utdela slag.³⁰

Skolledningens dom var i detta fall betydligt hårdare än den man avkunnade i början av september. För medan Törnsten, Andersson och Lewenhaupt fick permissionsförbud och 28 dagars svår arrest kom Lidman, Rehbinders, Reventlow, Sandels, Wästfelt, och även Sederholm, att relegeras.³¹ Relegering innebar i och för sig inte slutet på dessa kadeters karriär, utan samtliga sex återvände till Karlberg redan nästkommande år.³²

Skolledningens tvetydiga agerande

Som framgår av de två händelser som här står i fokus finns det en tydlig skillnad i

skolledningens sätt att agera. I och för sig bestraffades våldverkarna vid bägge tillfällena, men det finns vid första anblicken ingen självklar förklaring till varför man i det första fallet nöjde sig med att döma de skyldiga till arreststraff, medan man i det senare relegerade de inblandade. I syfte att närmare undersöka denna skillnad kommer de aktuella händelserna att här ges en närmare beskrivning.

Det utövade våldet

Ser man till det faktiska våld som utövades fick Egerström av allt att döma faktiskt utstå mer av fysisk misshandel än Schenström. Enligt samstämmiga uppgifter vid förhören skall kadetten Törnsten ha kommit in till Egerström under lektionen strax efter kl. 10 på tisdagen den 2 september och nypt Egerström i armarna och på låren. Denna misshandel skall även ha fortsatt kommande dag. Därefter följde ytterligare fysiska angrepp den 4 september, då kadetterna Andersson och Lewenhaupt kallade till sig Egerström för att få en förklaring till varför Törnsten arresterats. Egerström erhöll då mellan sex och sju slag av en så kallad huggare (dock med baljan påsatt).³³ Hårdheten i de slag som utdelades är självklart svårt att bedöma, men enligt ett bevarat läkarintyg från 6 september kunde Egerström uppvisa "... några obetydliga blånader, af vid ett pars i tums utsträckning."³⁴

Till skillnad från Egerström fick Schenström inte bara utstå fysiskt våld utan slog också tillbaka. Enligt förhørsprotokollet skall Rehbinders ha kommit in i den nedre avdelningen strax före klockan fyra på eftermiddagen den 15 november. Schenström hade då, på skämt, tagit tag i Rehbinders öron bakifrån, och höll fast honom så en stund. När Rehbinders sedan blev fri gav han Schenström en örfil, varefter de började brottas. Brottningen slutade med att Schenström fick Rehbinders huvud under sin arm och han gav honom då ett par slag i ansiktet. Schenström blev å sin sida "klöst i synen" av Rehbinders. När det sedan gäller den bestraffning som tredje klassen gav Schenström går meningarna isär i fråga kring hur många slag som utdelades. För medan den slagne själv uppgav att han fick ta emot fem slag av den

³⁰ Protokoll 1862.II.19, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, F VIII Vol 1, Disciplinhandlingar, 1850-59-1864, KrA, Brev till guvernörsämbetet 1862.II.24, Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, D II, Inkomna handlingar, till Majors-Expeditionen Ankomne Handlingar år 1862, KrA.

³¹ Nr 34 Törnsten, nr 45 Andersson, nr 88 Lewenhaupt, nr 136 Lidman, nr 119 Rehbinders, nr 185 Reventlow, nr 125 Sandels, nr 60 Sederholm och nr 100 Wästfelt, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, D IX, Vol 4, Straffregister, 1848-1875, KrA.

³² Beslutet meddelades i brev till Krigsakademiens kansler 1863.04.07 Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, D I A, Inkomna handlingar, Kungl. bref och General ordres, 1860-1865, KrA. Lidman, Reventlow, Sandels, Sederholm och Wästfelt återkom redan den 26/5 1863 medan Rehbinders återkom den 1/9 samma år, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, D II a, Vol 3, Matrikel: Officerskurserna, 1854-1872, KrA.

³³ Protokoll 1862.09.06a, 1862.09.06b, 1862.09.13, op. cit.

³⁴ Läkarintyg 1862.09.13, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, F VIII, Vol 1, Disciplinhandlingar, 1850-59-1864, KrA.

dag som användes vid bestraffningen, fanns det bland hans antagonister uppgifter om att det delades ut så många som tio till tolv rapp. Av övriga vittnesmål att döma torde det dock ha rört sig om mellan sex och sju slag.³⁵ Något läkarintyg, i likhet med det som upprättades angående Egerströms skador, har inte återfunnits i fråga om Schenström. Vidare finns det i Schenströms fall heller inga uppgifter om märken efter misshandel,³⁶ något som förekommer på flera ställen i de protokoll som upprättades efter den misshandel Egerström fick utstå.³⁷

Andra möjliga faktorer

Utöver själva våldet kan man självklart tänka sig att andra omständigheter, såsom förövarnas ålder eller tidigare försyndelser, kan ha påverkat skolledningens val av påföljd. Att ålder skulle ha spelat en viss roll i det senare av de två fallen framgår av det relegeringsbeslut som togs den 24 november 1862. Detta beslut fattades av en särskild kommitté utanför Krigsakademien, som hade att ta ställning de fall där akademiens guvernör förordade relegering. Av de kommitterades beslut framgår att man i det aktuella fallet tagit hänsyn till det faktum att skolledningen tidigare – genom såväl kraftiga varningar som disciplinpåföljder – reagerat mot pennalism och andra former av egenmäktigt rättsskipning inom kadettkåren. Vidare framhölls även det faktum att de flesta inblandade var myndiga, samt att de genom sitt uppträdande visat "... bevis på en oriktig uppfattning af sann militärisk anda och fordringarna af en riktig disciplin..." Därtill poängterades också faran för akademiens anseende och förtroende om man skulle ha haft overseende med det som hänt.³⁸ Intressant nog finns de dock inga större skillnader mellan de bägge fallen vad gäller de inblandades ålder. I och för sig var Lidman, Reventlow, Sandels och Sederholm över 20 år vid tillfället, men både Rehbinders och Wästfelt var årsbarn med

Törnsten och faktiskt året yngre än Andersson och Lewenhaupt.³⁹

Inte heller i de inblandade kadetternas tidigare uppträdande finner man en självklar förklaring till varför Törnsten, Andersson och Lewenhaupt "slapp undan" med arreststraff och permissionsförbud, medan de andra sex fick lämna Karlberg. Någon större skillnad mellan de olika antagonisternas tidigare försyndelser går nämligen inte att påvisa. I nr 119 Rehbinders och nr 45 Törnstens fall finns exempelvis inga anteckningar kring andra brott mot ordningsreglerna och i de övriga kadetternas fall rör sig om lindrigare förseelser.⁴⁰ Ett undantag är dock kadetten Andersson som inte bara hade fler anmärkningar än de övriga inblandade innan händelserna hösten 1862,⁴¹ utan också framgent kom att utmärka sig genom ett mindre lämpligt beteende. Bland de fortsatta anteckningarna återfinns inte bara anteckningar om sen hemkomst och flera olovlig permissioner, utan också uppgifter om att han underlåtit att hindra en yngre kamrat från att dricka sig full under ett besök på vårdshus. Slutligen entledigades Andersson från Karlberg den 30 juli 1863 efter att ha försökt smita undan artilleriexercisen genom att för underofficeren hävda att han redan gjort den aktuella övningen, och därvid borde bli befriad från densamma. Därutöver skall han vid detta tillfälle även ha hämtat punsch till

³⁹ Hulthander, op. cit., s. 74, 188, 190 f., 195, 198, 201.

⁴⁰ Nr 136 Lidman: tre fall av sen hemkomst samt frånvaro ur lektion, men även frånvaro ur logementet en natt, nr 185 Reventlow: olovligen bött på hotell i Stockholm i väntan på permission, låtit bjuda sig på vårdshus av kadettkamrat samt beställt egna persedlar, nr 125 Sandels: cigarrökning, två fall av sen hemkomst, lurat en kadett att gå upp till löjtnant Jochnick, oordning under lektion i den klass där han var ordningsman samt brutit mot permissionsförbud, nr 60 Sederholm: två fall av sen hemkomst, olovligen ingått borgensförbindelse, bött två dagar på hotell i Stockholm vid sommarpermissionens början, varit ur logementet en lördagskväll efter tapto för att röka cigarr och därefter farit med osanning vid Maj:s förhör samt skrivit brev under lektion, nr 100 Wästfelt: varit utanför gränsen för det område där kadetterna fick uppehålla sig, rökt cigarr samt försökt skicka efter punsch från vårdshuset genom en av slottets båtsmän, nr 88 Lewenhaupt, sen hemkomst samt besökt schweitzeri (motsv. konditori) tillsammans med en yngre person. Straffregister, 1848-1875, op. cit.

⁴¹ Nr 45 Andersson: felaktigt klädd under permission i staden, sen hemkomst, tre fall av cigarrökning, varit utanför gränsen för det område där kadetterna fick uppehålla sig, lämnat logementet halv tolv på natten och varit på bal samt varit full under övning och då vägrat lyda korpralen som sagt åt honom att gå in i tältet, Straffregister, 1848-1875, op. cit.

³⁵ Protokoll 1862.II.19, op. cit.

³⁶ Den enda uppgiften om slagens styrka återfinns i Bratts självbiografiska produktion, där slagen beskrivs som lindriga, Bratt, op. cit., s. 39 f., Kadettminnen av överste Claës Christian August Bratt, op. cit., s. 26. I sammanhanget bör dock nämnas att Bratt som sagt var tillhörde tredje klassen och därmed var en part i målet.

³⁷ Protokoll 1862.09.06a, 1862.09.06b, 1862.09.13, op. cit.

³⁸ Brev till guvernörsämbetet 1862.II.24, op. cit.

Ladugårdsgärdet samt avlägsnat sig från paraden under återmarschen till Karlberg och inte kommit tillbaka förrän klockan 10 på kvällen.⁴²

Utöver ålder och tidigare uppträdande skulle också kadetternas sociala bakgrund kunna tänkas ha utgjort en viktig faktor i detta sammanhang. Straffen skulle då ha varit avhängiga vilka som misshandlades och vilka det var som slog. Men inte heller här finns det några skillnader som skulle kunna förklara denna kraftiga omsvängning i skolledningens agerande. I stället framstår besluten faktiskt som än mer besynnerliga. I och för sig var Schenströms far borgmästare och kan därmed sägas ha haft en framträdande position i samhället. Detta skall dock jämföras med Egerströms far som var kommendör i flottan. Därtill kan nämnas att Egerströms far själv varit kadett vid Karlberg och att hans svärfar, Carl Arvids morfar, med. dr. Erik Carl Trafvenfelt hade tjänstgjort som överläkare vid Krigsakademien i 22 år.⁴³ Kommendören Egerström åtnjöt av allt att döma också ett gott anseende inom Krigsmakten eftersom han två år efter den aktuella händelsen agerade som ordförande för den kommitté som hade till uppgift att utreda sjökadettutbildningens framtid vid reformeringen av kadettutbildningen vid Karlberg.⁴⁴

Inte heller bland de utpekade våldsverkarna finns det några tecken som tyder på att man tog hänsyn till vilka det var som stod anklagade. Bland Egerströms antagonister återfanns i och för sig kadetten Lewenhaupt, sonen till kaptenen och greven Adolf Wierich Lewenhaupt, men också kadetterna Andersson och Törnsten, söner till teaterdirektören Oscar Andersson respektive kaptenen August Törnsten. Detta kan jämföras med de sex kadetter som relegerades efter misshandeln av Schenström. Bland dessa återfanns inte mindre än fyra adliga kadetter, söner till: den danske greven och godsägaren Ejnar Carl Detlev Reventlow, kammarherren och friherren Fredrik Wilhelm Rehbinder, den forne karlbergskadetten och majoren Lars August Sandels (adliga grenen) samt livmedikus Fritz Adolf Wästfelt (adliga släkten). De två andra relegerade kadetterna var söner till kaptenen Alexander

Sederholm respektive domprosten Sven Fredrik Lidman.⁴⁵

Våldsmönster i kadettkollektivet

Som synes förefaller skolledningens handlade i de aktuella fallen än mer märkligt vid beaktande av vilka som var inblandade och det våld som faktiskt utövades. Detta gör att endast fallens kronologiska ordning kvarstår som en uppenbar förklaring till skolledningens hållning. Som stöd för denna hypotes kan framförallt relegeringskommitténs brev från den 24 november framhållas, och då dess hänvisning till de varningar och disciplinpåföljder som utdelats vid tidigare tillfällen.⁴⁶

En närmare studie av andra fall av misshandel inom kadettkåren gör dock att även denna förklaring framstår som problematisk. För inte nog med att det också framgent förekom fall av misshandel som inte ledde till relegering,⁴⁷ var det beslut som fattades den 24 november 1862 inte första gången som kadetter relegerades för pennalism. Liknande beslut togs nämligen den 31 augusti 1855, då två kadetter relegerades för att ha misshandlat kamrater,⁴⁸ och den 23 september 1850 då fem kadetter entledigades ”för utfövd misshandling mot yngre kadetter.”⁴⁹ Det som gör det sistnämnda exemplet speciellt intressant är inte bara det faktum att även detta fall omtalats i den självbiografiska litteraturen såsom resultatet av förändringar i skolledningen,⁵⁰ utan att det kronologiskt följdes av ett tämligen omfattande fall av misshandel, vilket inte ledde till att någon av förövarna relegerades. I likhet med fallet Egerström var det även här offret som fick lämna Karlberg.

⁴⁵ Hulthander, op. cit., s. 74, 188, 190 f., 195, 198, 201, Riddarhuset, op. cit., den grevliga ätten Lewenhaupt, nr 2, tab 64, den adliga ätten Reventlow, nr 2335, tab 1, den friherrliga ätten Rehbinder, nr 77, tab 61, den adliga ätten Sandels, nr 2006, tab 4, den adliga ätten Wästfelt, nr 1035, tab 54.

⁴⁶ Brev till guvernörsämbetet 1862.II.24, op. cit.

⁴⁷ Nr 126 Claassen dömdes till lindrig arrest den 12/10 år 1869 för att ”Handgripligen tillrättavisat en kadett, och nr 102 Ridderstad fick 6 dagars svår arrest den 6/7 1870 för att han ”slagit och oqvådat en kadett”, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, DIX, Vol 4, Straffregister 1848-1875. KrA.

⁴⁸ Nr 147 Lilliestråle och nr 119 von Knorring, ibid.

⁴⁹ Nr 178 Wachtmeister, nr 151 Aminoff, nr 70 Ehrenheim, nr 72 von Hennings och nr 24 Schander, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁰ I det aktuella fallet ”en sträng och kraftfull tjänstgörande major”. Reutersvärd, op. cit., s. 18.

⁴² Nr 45 Andersson, Straffregister, 1848-1875, op. cit.

⁴³ Hulthander, op. cit., s. 86, 199, 205, Riddarhuset, 2000, *Riddarhusets stamtavlor*. Version 2.0, Riddarhuset, den adliga ätten Trafvenfelt, nr 519, tab 15.

⁴⁴ Brev 1864.I0.25, Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, D II, Inkomna handlingar, till Majors-Expeditionen Ankomne Handlingar år 1864, KrA.

Åtta dagar i december 1850

Måndagen den 9 december 1850 – inte ens tre månader efter det att Krigsakademien relegerat fem kadetter för att ha misshandlat yngre kamrater – ankom Fredric Wilhelm Brauer som nyinskriven kadett till Karlberg. Av allt att döma stannade Brauer inte ens veckan ut vid Krigsakademien, eftersom han redan den 15 december finns upptagen som avviken i dagrapportjournalen. I och för sig återkom Brauer redan på torsdagen nästkommande vecka, men permitterades samma dag. Söndagen den 19 januari 1851 rapporteras Brauer åter igen som avviken och den 25 samma månad entledigades han från Krigsakademien på sin moders begäran.⁵¹

Trots att Brauer bara var vid Karlberg någon vecka finns det ingen annan kadett under 1850- och 1860-talet, som så ofta förekommer i sina kamraters straffregister. Inte mindre än 27 olika kadetter skall under den korta tid Brauer fanns vid skolan, ha deltagit i misshandeln av honom. Enligt straffregistret började Brauers problem redan när han satte sin fot på Karlberg. Kadetten Wilhelm Traugott Schyberg gavs nämligen den grövre varningen *tilltal* för att ha ”skuffat kad. Brauer då denne första gången inställde sig i paraden”.⁵² Tilltal gavs även till Pehr Theodor Nordvall för att han skall ha ”uppmuntrat nykomne kad. Brauer att slåss med nr 67”. Några andra sådana uppgifter om nr 67 Cedercrantz återfinns dock inte i straffregistret, varken i Cedercrantz’ straffregister eller i någon annans.⁵³

Första natten utsattes Brauer sedan för mer systematisk misshandel då Gustaf Elias Carl Lagercrantz gav honom sex slag med ridspö efter det att gasen släckts i logementet. Lagercrantz fick en månads nekad permission för tilltaget medan korpralen Magnus Henric af Klinteberg fick tilltal för att han som korpral tillåtit handlingen.⁵⁴ Varning delades även ut till fyra andra kadetter för att de bevittnat misshandeln av Brauer i det 3 logementet den 9 december

1850.⁵⁵ Utöver detta nämns även att tre olika kadetter givit Brauer en örfil,⁵⁶ samt en kadett som skall ha ”tagit epouletterna af kad. Brauer”.⁵⁷

Som om detta nu inte vore nog, synes Brauer även ha givits klasstryk. För inte mindre än 13 kadetter gavs i sammanhanget en månads permissionsförbud för att ”tillika med öfriga korp beslutat att låta genom ordn männen i 3 och 2 kl gifva kad Brauer klass stryk”.⁵⁸ De fyra som ”på korpralens befallning tilldelat kadetten Brauer klass stryk” fick vardera 14 dagars lindrig arrest.⁵⁹

Att skolledningen var medveten om att Brauer lämnade Karlberg på grund av pennalism bekräftas av ett Kungl. brev som tog upp friherrinnan Anna Maria Wachtmeister krav på att få tillbaka den skolavgift som hon betalt för sin son.⁶⁰ Av brevet framgår att Brauer tvingats lämna akademien redan efter åtta dagar på grund av ”... mot honom af kamrater utöfvad våldsam behandling.”⁶¹ Anledningen till att denna fråga hänsköts till Kungl. Maj:t var att guvernören inte ansåg det möjligt att återbetala skolavgiften

⁵⁵ Nr 176 John Wilhelm Kindgren, nr 193 Johan Carl Adolf Lamberg, nr 69 Clas Philip Carl Pontus Henrik Mecklenburg och nr 64 Gustaf Emanuel Ulff, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁶ Nr 31 Gustaf Wilhelm Koskull, nr 11 Carl Axel Odelberg, nr 183 Oscar Öhrström, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁷ Nr 23 Gustaf Johan Wilhelm Åkerhielm, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁸ Nr 199 Axel Leonard Belfrage, nr 150 Gustaf Alfred Boheman, nr 182 Albert Wilhelm Ekelund, nr 129 Axel Erik Embring, nr 146 Svante Gustaf Hjertstedt, nr 115 Sven Gabriel Ingemar Holst, nr 3 Carl Oscar Hüttling, nr 168 Magnus Henric af Klinteberg, nr 126 Otto Leopold Gottfried Ernst Lagerheim, nr 22 Carl Henrik Nordenskjöld, nr 159 Pehr Theodor Nordvall, nr 200 Carl Axel Poignant, nr 25 Adolf Ludvig Conrad Zielfelt, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁹ Nr 62 Victor Reinhold Angerstein, nr 86 Johan Gabriel Sack, nr 102 Sten Wilhelm Edvard August Sandels och nr 113 Carl Hildur Smedberg, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁶⁰ Fredric Wilhelm Brauer var son till grosshandlaren Fredrik Brauer och Anna Maria Risberg. När Fredric Wilhelm antogs vid Krigsakademien var hans far död och modern hade gift om sig med friherren Bleckert Axel Gustaf Wachtmeister. Hulthander, op. cit., s. 168, Riddarhuset, op. cit., den friherrliga ätten Wachtmeister af Björkö, nr 31, tab. 13.

⁶¹ Kungl. brev 1851.03.05, Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, D I A, Inkomna handlingar, Kungl. bref och General ordres, 1851-1859, KrA.

⁵¹ Krigsskolan (219:2a), Militäravdelningen, Inkomna handlingar, DV, Dagrapportjournal 1845-1852 samt Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, DIIa, Vol 2, Matrikel: Officerskurserna 1792-1854, KrA.

⁵² Nr 187 Schyberg, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵³ Nr 67 Cedercrantz, Nr 159 Nordvall, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁵⁴ Nr 190 Lagercrantz, nr 168 af Klinteberg, Straffregister 1848-1875, op. cit.

med hänvisning till Krigsakademiens reglemente. Kungl. Maj:t biföll dock Anna Marias begäran.⁶²

I likhet med Egerström kom inte heller Fredric Wilhelm Brauer att göra någon militär karriär, utan han blev i stället sjöman.⁶³

Att problematisera kadettlivet genom studiet av manlighet

Mot bakgrund av såväl de två fall av pennalistiskt våld som står i fokus i denna studie och ytterligare fall av misshandel inom kadettkåren, står det tämligen klart att Krigsakademiens ledning hade en minst sagt vacklande hållning vad gäller synen på kadettkårens interna förhållanden. Detta blir framförallt synligt i den kraftiga variationen vad gäller de påföljder som tillämpades, och som framkommit angående händelserna år 1862 finns det i materialet inga självklara förklaringar till denna variation.

I syfte att hitta en plausibel förklaring till händelserna år 1862 och i förhoppning att förstå den verksamhet som bedrevs vid Karlberg under 1860-talet kommer de aktuella fallen att vidare analyseras utifrån ett genusteoretiskt perspektiv, och då framförallt utifrån forskning kring manlighet.

Forskning kring manlighet

Det historiska studiet av män skulle mot bakgrund av den rådande samhällsordningen kunna antas utgöra ett väl utforskat område, men som bland andra John Tosh framhållit har faktiskt den manliga normen länge bidragit till att osynliggöra själva mannen. Det manliga kan därmed sägas ha funnits överallt, men samtidigt ingenstans.⁶⁴ Under de senaste 15–20 åren har det dock skett en kraftig expansion vad gäller forskning kring manlighet. Enligt David Tjeder har just studiet av homosocialitetens betydelse för skapandet av manliga ideal blivit en framträdande forskningsinriktning. Denna forskning kan vid första anblicken uppfattas som genusblind, eftersom mannen återigen sätts i fokus. Tjeder framhåller dock denna farhåga såsom överdriven och pekar på det faktum att manlighet främst har varit ett problem mellan män, snarast visar på stabiliteten i den kvinnliga

underordningen. I stället menar Tjeder att den verkliga genusblindheten återfinns i all den historiska forskning som studerat män såsom vore de könlösa varelser.⁶⁵ Liknande tankar framförs även av Harry Brod och Michael Kaufman som poängterar vikten av att studera män som just män för att frilägga maktstrukturer.⁶⁶

I linje med ovan kommer den fortsatta analysen att ta utgångspunkt i pennalismen vid Krigsakademien som en del av den manliga praktik som kännetecknade kadettlivet. För detta ändamål kommer mer allmänt hållna tankar om manlighet att diskuteras i förhållande till framförallt internatskolor och unga medelklassmän under 1800-talet.

Homosocialitetens betydelse när pojkar blir män

När det gäller homosocialitet framhåller Tosh just manlig vänskap som speciellt viktigt i ett patriarkalt system, och hävdar då att: "In any society where women are regarded as markedly inferior or different, close friendship between males is likely to flourish"⁶⁷ Liknande tankar finns även hos Michael S. Kimmel som menar att den homosociala gemenskapen är central för den manliga identiteten. Manlighet mäts enligt Kimmel genom andra mäns gillande, vilket gör att män ständigt testas och tvingas bevisa sin manlighet. Kvinnan blir i detta sammanhang främst ett medel för att höja en mans sociala status och inte någon som i sig kan bekräfta hans manlighet. Liknande resonemang återfinns även i Pierre Bourdieus studier av hedern, där han framhåller att även män måste förhålla sig till den rådande ordningen genom att de hela tiden tvingas bevisa sin virilitet. Förhållande av våld och skryt kring sexuella erövringar framhålls hos både Kimmel och Bourdieu som exempel på detta, samtidigt som risken för att tappa ansiktet ses som en stark drivkraft för att förklara individuella mäns handlande.⁶⁸

⁶⁵ Tjeder, David, 2002, "Maskulinum som problem. Genusforskningen om män", *Historisk tidskrift*, s. 481, 487 ff.

⁶⁶ Brod, Harry & Kaufman, Michael, 1994, "Introduction", i *Theorizing Masculinities*, red. Harry Brod & Michael Kaufman, London, s. 4.

⁶⁷ Tosh, John, 1999, *A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, New Haven & London, s. 109.

⁶⁸ Kimmel, Michael S., 1994, "Masculinity as Homophobia", i *Theorizing Masculinities*, red. Harry Brod

⁶² Ibid.

⁶³ Hulthander, op. cit., s. 168.

⁶⁴ Tosh, John, 1994, "What Should Historians do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-century Britain", *History Workshop Journal*, s. 180.

Den manliga ordningen är vidare något som enligt bland andra Bourdieu skapas och upprätthålls genom ett ständigt pågående socialiseringsarbete där den rådande ordningen oavbrutet reproduceras. Även om Bourdieu interser detta som främst ett uttryck för medvetna handlingar, poängteras institueringsriter såsom viktiga i denna process. I detta helgande av den rådande ordningen lyfts inte bara skillnaden mellan de som har (männen) och de som inte har (pojkar) fram, utan också skillnaden gentemot de som aldrig kan få (kvinnorna). Vidare bygger dessa ritualer även på uppfattningar om pojkens frigörelse från modern såsom en förutsättning för att han skall bli man.⁶⁹

Hur pojkar blir män utgör också ett av huvudämnena i John Tosh studie av den viktoriańska medelklassens manlighet.⁷⁰ Tosh tar sig där an frågan om den engelske medelklassmannen och hans förhållande till hemmets sfär. Denna studie kan ses mot bakgrund av Tosh tidigare framförda tankar om studiet av 1800-talets medelklassmaskulinitet utifrån tre olika arenor – hemmet, arbetet och de exklusivt manliga organisationerna. Den sistnämnda arenan, som kanske är den som är mest intressant för studiet av Krigsakademien, förkroppsligar i detta avseende mäns privilegierade tillträde till den offentliga sfären, samtidigt som de utestänger kvinnor från densamma. Hos Tosh framhålls bland annat public schools som en sådan organisation, genom dess funktion som ett försvar för könsprivilegierna samtidigt som dess disciplinering av individen verkar för en patriarkal stabilitet.⁷¹

Manlighetsfostran inom 1800-talets medelklass

I Tosh studie av den viktoriańska medelklassmaskuliniteten framhålls rollen som familjeförsörjare såsom direkt avgörande för medelklassmannen. Ungkarlar avundades i och för sig för sin frihet, men riskerade hela tiden att inte ses som riktiga män. Det var först i auktoriteten över familjen som bourgeoisens

män kunde leva upp till de rådande idealen.⁷² Av intresse här är dock vägen dit.

Enligt Tosh utgjorde ungdomsåren ett dilemma då pojkens väg till man innebar att han först måste frigöra sig från den kvinnliga sfären för att sedan som vuxen återinträda i familjen. I denna process blev intressant nog inte "den våldsamme fadern", utan snarare "den förvekligande modern", den farlige föräldern. I linje med detta kan ett av syftena med bland annat unga pojkars bildningsresor, "Grand Tour", sägas ha varit att just bryta den feminina sfärens grepp och ingjuta maskulin självständighet i den unge mannen. Denna spänning mellan manligheten och hemmets sfär var knappast något unikt för det viktoriańska idealet, men den drevs enligt Tosh till sin spets genom den tydliga kopplingen mellan hemmet och manlighet i 1800-talets England.⁷³

Intressant i detta sammanhang är även hur 1800-talets samhällsförändringar innebar förändrade möjligheter för de övre samhällsskiktens sociala reproduktion. Detta faktum uppmärksammas av Tosh genom att poängtera den viktoriańska mannens minskade möjligheter att på ett direkt sätt ordna sina söners framtid, vilket ledde till ett ökat intresse för övandet av unga mäns självständighet. En av de viktigaste förändringarna inom den manliga medelklasskulturen i 1800-talets England blev därmed den allt starkare ställning som public schools kom att få. Tosh ser framförallt två skäl till det ökade intresset för public schools, dels föräldrarnas krympande möjligheterna att på egen hand sörja för sina söners karriär, dels den kontrast till hemmet som internatskolans miljö utgjorde. Med utgångspunkt i det sistnämnda kan public schools närmast ses som en "snabbkurs" i manlighet, genom dess avsaknad av såväl kvinnor som referenser till det kvinnliga. Nyckelordet självständighet blir här tydligt i och med att pojkarnas oöverbakade samvaro ofta gick stick i stäv med den moraliska manlighet som predikades från katedrar och predikstolar. Så länge inga skandaler uppstod sågs dock väckandet av pojkarnas självständighet såsom överordnat andra effekter av internatlivet, och skolans hårda vardag framhölls snarast såsom danande.⁷⁴

& Michael Kaufman, London, s. 128 f., Bourdieu, Pierre, 1999, *Den manliga dominansen*, Göteborg, s. 63–67.

⁶⁹ Bourdieu, op. cit., s. 36–40. Se även exempelvis Segal, Lynne, 1990, *Slow Motion. Changing Masculinities, Changing Men*, New Brunswick, New Jersey, s. 132.

⁷⁰ Tosh, 1999, op. cit.

⁷¹ Tosh, 1994, op. cit., s. 184, 186 f.

⁷² Tosh, 1999, op. cit., s. 108.

⁷³ Ibid., s. 112 f.

⁷⁴ Ibid., s. 116–119.

Public schools – ett drivhus för män

Internatskolans danande effekter är vidare något som fångat Christine Heward i hennes studier av det tidiga 1900-talets public schools. Enligt Heward kan dessa skolor ses som ett i verklig mening, drivhus för landets ledarskick. Genom en manlighetsfostran som kännetecknades av exklusiv social rekrytering följde av stark socialisering i ett strikt hierarkiskt system, under hård psykisk press och konkurrens, skapades morgondagens ledande män. Kön blev i denna miljö ett kraftfullt uttryck för maktrelationernas polaritet. Det kvinnliga kan därmed ses som synonymt med underordnande och svaghet och blev därigenom närmast public schools antites. Som framträdande drag i public schools hårda skolning nämns lagsporterna, systemet med "ordningsmän" samt kroppsbestraffningarna. Enligt Heward syftade dessa inslag inte bara till att stärka pojkar och ingjuta självdisciplin, utan även till ett hierarkiskt inordnande inom ramen för gruppen. En intressant reflektion kring livet vid public schools rör progressionen i dess manlighetsfostran. För samtidigt som de nyanlända underordnades följde med åldern även uppgiften att själv underordna andra, en övning i ledarskap som kom att uppfattas som själva ryggraden i det engelska public school-systemet.⁷⁵

Manligt och omanligt år 1862

Att döma av såväl mer allmängiltiga tankarna kring manlighet som tidigare studier av unga medelklassmän under 1800- och 1900-talet, synes just ett beaktande av könsaspekter vara avgörande för den som försöker förstå den verksamhet som bedrevs vid Krigsakademien. Därvid kommer de aktuella fallen år 1862 att återigen skärskådas. Denna gång med fokus på de uppfattningar och värderingar som kommer till uttryck i protokoll, brev och självbiografiska beskrivningar.

Den omanlige Egerström

Det kan vid första anblicken kännas enkelt att helt arbiträrt stämpla Egerström såsom omanlig utifrån det faktum att han var den som blev slagen. Ett sådant antagande innebär dock att

man föregår själva analysen, vilket gör att studien i sig inte tillför någon ny kunskap. I stället kommer denna studie att ta sin utgångspunkt i det faktum att Egerström uteslöts ur den homosociala gemenskap som kadettkåren erbjöd.

En god kamrat är inte klemig

Som nämnts tidigare sågs just kadettgemenskapen som en av Krigsakademiens främsta adelsmärken och ofta framhölls den i relation till pennalism och kamratuppföstran.⁷⁶ Enligt Oxenstierna kom denna "Esprit de corps" bland annat till uttryck i det faktum att en kadett i förhör mycket väl kunde bekänna egna försyndelser, men bara så länge "... det kunde ske utan att förråda någon kamrat, ty spring med sqvaller ansågs med rätta för så vanhederligt, att det icke kunde falla någon in att härmed förnedra sig själv och korpsen."⁷⁷ Begångna fel reglerades inom kadettkåren, där straffen i och för sig var hårda, men händelsen vanligtvis förblev en hemlighet.⁷⁸

En liknande beskrivning av kadettkåren interna rättsordningen återfinns i Harald Oscar Prytz' självbiografiska betraktelser över sin tid på Karlberg under början av 1850-talet. Vid en förklaring av begreppet "klassmörj" framhåller Prytz i och för sig det förkastliga i denna företeelse, men menar samtidigt att de straff som kadettkåren utdömde "... alltid skedde efter noggrann undersökning af förhållandena och eftermoget pröfvande samt med största rättvisa."⁷⁹ Vidare poängteras också det faktum att denna interna rättsordning faktiskt räddade mången ynglings karriär, genom att man på så sätt förhindrade att förseelsen blev rapporterad, vilket i värsta fall kunde leda till relegering. Kadettgemenskapen logik gjorde också att "efter straffet var förbrytelsen glömd och den felande lika god kamrat som förut."⁸⁰

Just begreppet *kamrat* synes ha varit centralt för kadettgemenskapen och som framgått så

⁷⁶ Se exempelvis, Reutersvärd, op. cit., s. 32, Selander, Nils & Selander, Edvard, 1920, *Två gamla Stockholmares anteckningar*, Stockholm, s. 244 f., Balck, Viktor Gustaf, 1929, *Viktor Balcks minnen. Ungdomen*, 1, Stockholm, s. 105–108.

⁷⁷ Oxenstierna, op. cit., s. 40.

⁷⁸ Ibid., s. 40.

⁷⁹ Prytz, Harald Oscar, 1872, *Carlberg förr och nu. Korta historiska uppgifter om Kongl. slottet, krigsskolan och kadettlifvet för tjugo år sedan*, Stockholm, s. 25. Se även Oxenstierna, op. cit., s. 40.

⁸⁰ Prytz, op. cit., s. 25.

⁷⁵ Heward, Christine, 2000, "Public School Masculinities. An Essay in Gender and Power", i *History of Education. Major themes. Education in its Social Context*, red. Roy Lowe, 2, London and New York, s. 521 f.

används det flitigt i såväl den självbiografiska litteraturen som i det källmaterial som Krigsakademiens verksamhet givit upphov till. I det aktuella fallet kommer begreppet upp i fråga om Törnstens misshandel av Egerström. I förhöret den 13 september anförde Törnsten nämligen att hans misshandel av Egerström hade sin grund i att Egerström "ej var omtyckt, att han ej var någon bra kamrat och att detta omdöme följt honom till Carlberg från Lyceum der förhållandet skulle hafva varit enahanda."⁸¹ Ifrågasättandet av Egerström som kamrat återkom sedermera även i det förhör som följde på hans rymning. Intressant nog var det då befälet som tvivlade på hans kamratskap.

När Egerström en dryg månad efter förhöret med Törnsten skulle förklara den situation som föranledde hans rymning anförde han att det inte var på grund av misshandel som han lämnat Karlberg, utan att anledningen i stället var "... det förakt och den allmänna ovilja för honom, som han tyckt sig märka hos kamraterna."⁸² Som exempel anfördes att han blivit kallad "rapportkarl" och "... att man hånande bokat sig för honom och att man vid förbigående tillropat honom 'Usch!'"⁸³ Vidare namngavs inte mindre än nitton kadetter som skulle ha uppträtt på detta sätt mot honom,⁸⁴ samtidigt som han gav exempel på en rad mer eller mindre förtäckta hot som han utsatts för. Avslutningsvis berättade Egerström också "... att med undantag af no. 99 Jennings, Löfgren och 115 Hofsten hade ingen visat sig vänlig och kamratlik mot honom och då han t.ex. låg på sjukhuset, hade ej någon af kamraterna talat till honom – några hade

möjligen svarat på tillfrågan, andra deremot icke."⁸⁵

Den sistnämnda utsagan ifrågasattes dock av en av kompaniofficerarna, friherren och underlöjtnanten Henric Esias Anton Carl Rappe. Rappe hävdade nämligen att han först sett Egerström samspråka med en annan kadett på sjukhuset, och att Egerström därefter hade satt sig ensam i ett annat rum. Rappe menade därmed – vilket det anförda exemplet syftade till att visa – att Egerström själv skulle ha dragit sig undan sina kamrater och inte tvärtom. Egerström bestred i och för sig Rappes tolkning, men erkände samtidigt att det nog var fler än de tre han nämnt, som fortfarande pratade med honom. Efter underlöjtnant Rappe tog sedan majoren Anders Gustaf Örn till orda och frågade Egerström om det inte var så att den ovänlighet som han tyckte sig märka hos kamraterna egentligen var inbillad, och hävdade samtidigt att om Egerström inte hade dragit sig undan skulle han nog ha "... sett sig behandlad såsom lika god kamrat, som hvar och en annan."⁸⁶ Med detta ville major Örn insinuera att det kanske fanns andra orsaker till de rymningsplaner som Egerström under en längre tid odlat, och att det han nu anförde inte var annat än ett svepskäl. I sitt svar medgav Egerström att majoren till en viss del hade rätt. Egerström hade själv önskat att få komma till Karlberg, men kort efter ankomsten hade han ångrat sig, då "... han 'kände sig så instängd här på Carlberg om sommaren'", och hans kamrater hade av den anledningen "... börjat drifva gäck med honom, emedan de tyckte han var klemig och detta hade naturligtvis, tillika med de förr omnämnde skälen, förmått honom att söka aflägsna sig från Carlberg."⁸⁷

Till bilden av Egerström som "klemig" kan vidare fogas en detalj rörande Törnstens uppträdande den 2 september. Enligt Egerström skulle Törnsten nämligen ha sagt "'du ser så gullig ut'",⁸⁸ samtidigt som han nypte Egerström i armarna och på låren. Huru vida detta uttalande är att se som ett uttryck för någon form av affektion, eller om det bara var ett sätt att förnedra Egerström, är självklart svårt att med säkerhet säga något om. Däremot bidrar detta uttalande att, tillsammans med bilden av

⁸¹ Protokoll 1862.09.13, op. cit. Lyceum syftar av allt att döma på Stockholms Lyceum, som hade en särskild kadettavdelning, vilken gav en förberedande elementärundervisning före inträdet vid Krigsakademien. Selander & Selander, op. cit., s. 94.

⁸² Protokoll 1862.09.22, Kungl. Krigsskolans arkiv (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, F VIII, Vol 1, Disciplinhandlingar, 1850-59-1864.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Nr 75 Knut Johan Sixten Nisbeth, nr 107 Johan Primus Friberg, nr 145 Roland Montd'or Norderling, nr 13 Claes Henric Gondret, nr 20 Rudolf Leonard Björck, nr 90 Rolf Oskar Alexander Schenström, nr 42 Carl Hjalmar Schrevelius, nr 43 Erik Elias Kilman, nr 103 Jacob Ludvig Wretman, nr 14 Silfverbrand Gustaf Emil, nr 122 Carl Knut Börtzell, nr 121 August Gottlieb Nils Leijonhielm, nr 54 Carl Nilsson Mathias Aschan, nr 52 Fredrik Adolf Spak, nr 16 Knut Fredrik Lindmark, nr 135 Albert Fredrik Jacobsson, nr 166 Gustaf Rudolf Annerstedt, nr 72 Henric Daniel Sixten Hartman, nr 178 Frans Georg Hjalmar Hartman. Protokoll 1862.10.22, op. cit., Hulthander, op. cit., passim.

⁸⁵ Protokoll 1862.10.22, op. cit.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Protokoll 1862.09.13, op. cit.

Egerström som klemig, ge intryck av att Egerström uppfattades som omanlig av sin omgivning.

En god kamrat skvallrar inte

Utöver de övriga kadetternas mer generella bild av Egerström som ”klemig” och som bristande i sitt kamratskap, avslöjar protokollen även de händelser som av allt att döma var det som gav upphov till den ovilja som Egerström tyckte sig känna från såväl kadetternas som Krigsakademiens befäl.

I kadettkårens, eller åtminstone kadetterna Anderssons och Lewenhaupts ögon, var Egerströms beteende efter det att han blivit nypt av Törnsten att se som helt oacceptabelt. Grunden för denna uppfattning låg närmast i hur misshandeln uppdagades. Händelsen upptäcktes nämligen på onsdagskvällen – dagen efter att Törnsten nypt och smädat Egerström – när Egerström var hemma på eftermiddagspermission. Egerströms far hade då upptäckt att hans son gick illa och när han frågade om orsaken till sonens skada uppdagades misshandeln och Törnsten hamnade i arresten. Dagen därpå kallades Egerström med hjälp av ombud upp till sjukhuset för att förklara sig för Andersson och Lewenhaupt. Enligt Lewenhaupts egen berättelse hade han då frågade Egerström hur det kunde komma sig att ”... han kunde gå på gatan utan att linka efter han genom sin gång hemma gifvit sin fader anledning att efterfråga orsaken.”⁸⁹ Därefter blev Egerström tillsagd att gå som han gjort hemma, varefter Lewenhaupt sade åt honom att lägga upp sig så han kunde få sitt straff.⁹⁰

Att Egerström genom sin gång därmed skall ha setts som någon som brutit mot den ”Esprit de corps” som Oxenstierna talar om är tämligen uppenbart och kanske heller inte särskilt förvånande. Mer anmärkningsvärt är dock att även förhørsledningen ifrågasatte Egerströms gång, varvid Egerström i förhöret faktiskt fick erkänna att han gått sämre än vad han hade behövt göra när han var hemma på permission.⁹¹

I detta sammanhang kan även nämnas hur Lewenhaupts och Anderssons misshandel av Egerström upptäcktes av en av kompaniofficerarna, löjtnanten och greven Carl Ernst Christer

Horn. Enligt egen utsägo hade Horn med anledning av Törnstens bestraffning haft Egerström under speciell uppsikt eftersom han befarade att Egerströms kamrater kunde hysa ovilja gentemot honom. Under fredagskvällen hade Horn märkt att Egerström var ”missmodig” och fråga då hur det var fatt. Egerström berättade då vad som hade hänt och händelsen bekräftades även av att ”tydliga märken ännu funnes å Egerströms rygg.”⁹² Att Egerström även klandrades för denna händelse framgår av det förhör som hölls med anledning av hans rymning. Förutom den mer allmänt hållna ovilja som Egerström tyckte sig känna från de andra kadetterna berättade han då också att kadetten Nils Johan Nordenfeldt ”... en gång frågat honom huru han kunde bära sig så dumt åt, att rapportera kamrater” och att Knut Johan Sixten Nisbeth skall ha frågat honom i matsalen: ”om Du får mera stryk ämnar Du då rapportera det”? Vidare skulle även Carl Julius Juhlin-Dannfelt, under tysthetslöfte, anförtrott att Egerström skulle få mer stryk då han kom till andra klass, ”... emedan han då ej gerna kunde rapportera någon.”⁹³

Egerströms bristande manlighet

Som framkommit ansågs Egerström brista i sin manlighet på två olika sätt, dels i sin person och dels utifrån sitt handlande i den specifika situationen. Att det faktum att han misshandlades inte i sig var ett tecken på att han sågs som omanlig finner stöd i såväl den självbiografiska litteraturen kring Karlberg som i fallet Schenström. I stället blir det bilden av Egerström som ”klemig”, ”gullig” och ”ingen god kamrat” – i kombination med att han angav sin plågoande genom att låtsas gå sämre än han behövde – som gjorde att han uteslöts ur kadettgemenskapen och därigenom tvingades lämna Karlberg.

Den manlige Schenström

På samma sätt som Egerströms omanlighet inte kan förstås bara utifrån det faktum att han blev slagen, kan det faktum att Schenström gav Rehbinders stryk inte automatiskt ses som ett uttryck för att hans beteende uppfattades som manligt. I stället blir det även här förhållandet

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid.

⁹² Protokoll 1862.09.06a, op. cit.

⁹³ Protokoll 1862.10.22, op. cit.

till den homosociala gemenskapen som utgör utgångspunkt för analysen.

Att vara en i gänget

Till skillnad från Egerström synes Schenström ha varit väl integrerad i kadettgemenskapen. Han gick vid tiden för de aktuella händelserna i andra klass och hade varit vid skolan i över ett och ett halvt år. Detsamma gällde Rehbinder som hade kommit till Karlberg bara fyra månader före Schenström och så sent som under våren 1862 flyttats upp i tredje klassen.⁹⁴ Några tidigare anteckningar om konflikter dem emellan står inte att finna och skall man tro Schenströms uppgifter i förhöret hade det inte varit något bråk mellan honom och Rehbinder tidigare, utan de hade alltid varit goda vänner och skämtat med varandra.⁹⁵

Vidare finns det inga uppgifter om repressalier som skall ha riktats mot Schenström efter händelserna i november 1862, utan han gick kvar på skolan trots att samtliga fem av hans antagonister kom tillbaka redan nästa år. Av dessa kadetters fortsatta straffregister att döma finns det heller inget som tyder på att de sökte hämnd.⁹⁶ Utöver avsaknaden av uppgifter om vidare våld mot Schenström finns också andra uppgifter som visar på hans plats i kadettgemenskapen. Den 17 mars år 1865 fick Schenström tillsammans med 29 andra kadetter en lindrig varning (tilltal) för att de skall ha låtit sig bjudas på punsch av korpralen Henric Daniel Sixten Hartman, som stod i färd med att ta sin examen i slutet av månaden.⁹⁷

⁹⁴ Hulthander, op. cit., s. 198 f., Kungl. Krigsskolan (219:2b), Stabsavdelningen med skolexpeditionen, D IIa, Vol 3, Matrikel: Officerskurserna 1854-1872 samt B III, Vol 10, Betyg, Officerskurserna 1860-1865, KrA.

⁹⁵ Protokoll 1862.11.19, op. cit.

⁹⁶ Med nya nummer: no. 137 Lidman, för att ha "lemnat Gymnastik lection utan perm samt besökt schweitzeri; no. 112 Rehbinder, för trots under överläsningen; no. 154 Reventlow, för fylla; no. 120 Sandels, för att "under ritlection på rikssalen ingått på biblioteket, och klättrat öfver planket till modellkammaren"; no. 45 Sederholm, nedflyttad för att ha "gått olofligen fr. sjukhuset till staden"; no. 21 Wästfelt, inga fler anteckningar, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁹⁷ Bland de inbjudna återfinns no. 76 Sven Sigfrid Ahlberg, no. 166 Gustaf Rudolf Annerstedt, no. 54 Carl Nilsson Mathias Aschan, no. 73 Victor Gustaf Balck, no. 122 Carl Knut Börtzell, no. 132 Johan Gotthard August Forssbeck, no. 134 Carl Hjalmar Fredrik Forssbeck, no. 128 Otto Reinhold Forssman, no. 106 Otto Evald Gestrin, no. 13 Claes Henric Gondret, no. 102 Per Gustaf Wilhelm Hanngren, no. 57 Claes Axel Gustaf Liljenstolpe, no. 56

Avslutningsvis kan även nämnas att, som den uppmärksamme redan torde att hunnit, återfinns Schenströms namn också bland de nitton kadetter Egerström namngav, såsom de vilka öppet visat honom sin ovilja efter händelserna i början av september år 1862.

Att ta det som en man

Redan när man ser på hur de två aktuella fallen kom till skolledningens kännedom finns det tydliga skillnader som passar väl in i de värderingar som den självbiografiska litteraturen ger uttryck för. För medan Egerström utmålas som en person som inte ens vågade skvallra, utan låtsades gå dåligt för att skadan skulle upptäckas av hans far, hade Schenströms öde enligt protokollet nått kapten Knut Sebastian Boman ryktesvägen.⁹⁸ Vidare återfinns det varken i Schenströms eller i de anklagades vittnesmål några hänvisningar till andra fall av fysiskt våld. Detta kan jämföras med Egerströms fall, där den anklagade inte bara berättade om saker som han själv utsatts för, utan även om andra kadetter som givits fysiska tillrättavisningar.⁹⁹

Vad gäller själva den misshandel som Schenström utsattes för i tredje klassen finns det

Pehr Johan Lundmark, no. 145 Roland Montd'or Norderling, no. 75 Knut Johan Sixten Nisbeth, no. 65 Olof Eric Gustaf Norrbohm, no. 179 David Fabian Gustaf Adolf Ohlson, no. 110 Gustaf Ludvig Ernst von Post, no. 50 Frans Adolf Casimir Salmson, no. 90 Rolf Oskar Alexander Schenström, no. 71 Carl Julius Scheutz, no. 67 Otto Julius Schreiber, no. 42 Carl Hjalmar Schrevelius, no. 59 Carl Christian Adolf Silow, no. 38 Johan Gustaf Staël von Holstein, no. 167 Carl Thor Thorell, no. 10 Johan Svante Hjalmar Wahlberg, no. 71 Carl Emil Melcher Bolivar Warnstedt och no. 190 Henrik Reinhold Werner, Straffregister 1848-1875, op. cit.

⁹⁸ Protokoll 1862.11.19, op. cit. Detta kan jämföras med Bratt bild i hans självbiografiska produktion, där han utpekar Schenström som den som anmälde saken, Bratt, op. cit., s. 39 f., Kadettminnen av överste Claës Christian August Bratt, op. cit., s. 26. I sammanhanget bör dock nämnas att Bratt som sagt var tillhörde tredje klassen och därmed var en part i målet.

⁹⁹ I förhöret den 13 september uppmanades Egerström att vittna om hur de yngre kadetterna behandlades och berättade då hur han under vårterminen fått ett antal örfilar av Törnsten, eftersom han inte kunde nummerlistan, av nr 83 Per Filip Ossian Åstrand för att han ej hämtat grodor som Åstrand skulle använda för att mata en uggle och av nr 101 Carl Gustaf Albert Meurling för att Egerström ovetandes begagnat Meurlings gevär under exercisen. När det gällde bestraffningen av andra kamrater kände Egerström inte till några svårare fall, men nämnde att nr 39 Arvid Gustaf Leopold Ekstedt en gång skulle ha fått några örfilar av nr 34 Törnsten för att han läste för mycket. Vidare hade det hänt att en och annan fått någon örfil under exercisen. Protokoll 1862.09.13, op. cit.

även där intressanta detaljer som säger något om hur en kadett förväntades uppföra sig. När kadetter ur tredje klassen kom för att hämta Schenström hade han inte försökt smita undan, utan frivilligt följt med dem för att förklara sitt uppträdande. Enligt egen utsago trodde han inte "att han skulle blifva underkastad någon slags bestraffning som dylika bestraffningar numera helt och hållet upphört."¹⁰⁰ Väl i tredje klassen hade han dock tystats ned och beordrats att lägga upp sig för bestraffning. Intressant nog finns det i reageringsbeslutets sammanfattning av ärendet en formulering som försöker förklara det faktum att Schenström på detta sätt lät sig bestraffas. Av det aktuella brevet framgår att han "ensam inför många, ej fann skäl att vägra åttlydnad af den gifna befallningen."¹⁰¹ I detta sammanhang kan denna formulering närmast förstås såsom en förklaring till varför han lät underkasta sig tredjeklassarnas slag.

Att slåss som en karl

Trots att Schenströms framgång som slagskämpe inte använts som utgångspunkt för denna analys, bidrar den till att bekräfta bilden av Schenströms beteende såsom manligt.

Som framgått hade händelserna den 15 november sin upprinnelse i att Rehbinders kom in i nedre avdelningen. Vad Rehbinders hade där att göra framgår inte av förhørsprotokollet, men att det uppstod någon form av konflikt mellan honom och Schenström råder det knappast något tvivel om. Det faktum att Schenströms "skämtsamma" grepp i Rehbinders öron replikerades med en örfil tyder på att Rehbinders såg sig skymfad av Schenströms tilltag.¹⁰² Örfilar tillhörde nämligen det gängse sättet att tillrättavisa yngre kamrater vid Karlberg.¹⁰³

Schenström synes dock inte ha godtagit Rehbinders tillrättavisning, utan de två började i stället brottas med varandra. Schenström gick av allt att döma vinnande ur striden, då brottningsmatchen slutade med att han höll Rehbinders huvud under armen, samtidigt som han slog honom i ansiktet. När Rehbinders sedan släpptes loss skall han uttalat en rad "okvädningsord" mot Schenström när han lämnade rummet och även sagt: "Du har burit

dig åt som en drummel"¹⁰⁴ Schenström skall då ha svarat med att säga: "om Du är ovetting mot mig så kastar jag ut dig."¹⁰⁵

Schenströms manlighet

Även i Schenströms fall kommer manligheten till uttryck på två olika sätt, dels i hans plats i den homosociala gemenskapen, dels i den situation då hans manlighet sattes på prov.

Vad gäller händelserna i nedre avdelningen kan de närmast förstås som en slags kraftmätning. När Rehbinders i egenskap av tredjeklassare, och tillhörande den övre avdelningen, kom in i andra klassen befann han sig i en överordnad ställning enligt den hierarkiska ordningen inom kadettkåren. Schenströms "skämtsamma" tilltag blir därmed att se som ett brott mot denna ordning. Trots detta brott finns det inget som tyder på att Schenströms beteende uppfattades som omanligt och ser man till skolledningens reaktion synes det heller inte ha fördömts. Utan tvärtom slapp Schenström faktiskt undan utan så mycket som en varning, trots att han faktiskt hade klått upp en äldre kamrat.¹⁰⁶

Schenströms handlande efter slagsmålet passar även det in i bilden av ett manligt beteende och bidrar faktiskt också till att sprida mer ljus över slagsmålet i nedre avdelningen. Schenströms våld mot Rehbinders skulle mot bakgrund av deras olika positioner kunna ses som ett ifrågasättande av den hierarkiska ordningen inom kadettkåren. Och som framgår av de argument som framfördes till försvar av tredje klassens bestraffning av Schenström,¹⁰⁷ uppfattades det också av vissa på detta sätt. I såväl Schenströms version som i skolledningens bedömning av händelsen tolkades det dock inte på detta sätt. I stället framkommer att Schenström följde med till övre avdelningen i syfte att förklara situationen och sedan lät sig bestraffas, då han knappast kunde stå emot den övermakt som tredje klassen utgjorde. Schenströms fogliga handlande inför tredje klassen gör därmed att bråket mellan honom och de anklagade framstår som en isolerad händelse, och inte ett ifrågasättande av den hierarkiska ordningen inom kadettkåren. Till

¹⁰⁴ Protokoll 1862.II.19, op. cit.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Inga uppgifter om slagsmålet står att finna i Schenströms straffregister. Nr 90 Schenström, Straffregister 1848-1875, op. cit.

¹⁰⁷ Se nedan.

¹⁰⁰ Protokoll 1862.II.19, op. cit.

¹⁰¹ Brev till guvernörsämbetet 1862.II.24, op. cit.

¹⁰² Protokoll 1862.II.19, op. cit.

¹⁰³ Se exempelvis, Prytz, op. cit., s. 19.

den sista tolkning kan även föras det faktum att Kapten Boman poängterade att uppgifterna om händelsen nådde honom ryktesvägen, vilket gör att Schenström inte framstår som någon som för med skvaller.

Den homosociala gemenskapen

Utöver den bild som förhørsprotokollen ger av Schenströms respektive Egerströms förhållanden, kan också en närmare studie av övriga inblandade bidra till förståelse av den manlighet som odlades vid Karlberg. Därvid kommer det försvar som Schenströms antagonisters anförde, tredje klassens stöd för de relegerade kadetterna i november 1862, kadettkårens gemensamma front mot Egerström vid förhören i slutet av oktober samt skolledningens stöd för denna bild av Egerström, att vidare analyseras.

Försvaret av tredje klassens heder

Vad gäller händelserna den 15 november 1862 var de inblandade tämligen samstämmiga i förhöret vad gäller själva händelseförloppet, även om det som nämnts rådde viss oenighet kring hur många slag som utdelades och vilka det var som slog. Av intresse här är dock tredje klassens sätt att rättfärdiga beslutet att ge Schenström klasstryk.

Enligt Rehbinders version hade några kadetter ur tredje klassen varit närvarande vid slagsmålet i nedre avdelningen och dessa hade då förargats över hur en kadett i andra klassen givit en tredjeklassare stryk och därefter hotat att sparka ut honom. Det föranledde att man mangrant inom klassen beslutat att offentligt straffa Schenström för hans tilltag. En liknande resonemang återfinns även i Wästfelts vittnesmål när han i förhöret erkände sig delaktig i tredje klassens överläggningar, samt sade sig ha velat straffa Schenström, då denne varit "oförsämd" mot en kadett i tredje klassen. På frågan om vad i denna oförsämdhet låg, uppgav Wästfelt att han hade hört att Schenström skulle ha givit Rehbinders en örfil samt lovat att sparka ut honom.¹⁰⁸

Att kadetterna i tredje klass såg sin heder skymfad av Schenströms tilltag och att bestraffningen av honom syftade till att återupprätta ordningen råder det knappast något tvivel om. Intressant nog synes denna uppgift inte ensamt ha vilat på Rehbinders, utan som framgår av förhørsprotokollet tog hela klassen på

sig det kollektiva ansvaret för denna uppgift. Detta bekräftas bland annat av Sandels som i förhöret uppgav att meningen var att varje kadett skulle utdela varsitt slag vid bestraffningen av Schenström.¹⁰⁹

Tredje klassens kollektiva ansvar för upprätthållandet av sin heder synes dock inte ha stannat vid ett gemensamt agerande vid schavotten. Enligt straffregistret skall nämligen nr 29 Anders Oscar Leonhard Aréhn ha varit "deputerad för 3. klassen vid förklaring om lika delaktighet i våld mot Schenström"¹¹⁰ medan sju andra kadetter "förklarat sig och hela 3 klassen moraliskt delaktiga i bestraffningen af en kadett."¹¹¹ Dessa anteckningar härrör av allt att döma från det beslut som övriga tredjeklassare enligt Bratt fattade för att försöka rädda de kamrater som hotades av relegering, genom att själva ange sig som medbrottslingar. Enligt Bratt var dock överste Lagercrantz nöjd med att statuera ett exempel genom att relegera de sex som aktivt deltagit i misshandeln av Schenström. Trots detta skall han likafullt ha svarat tredjeklassarna att: "De arresterades straff blir relegation. De av Er, som vilja dela detta skola på slaget 24 timmar härefter anteckna sig på en lista, som jag skall hålla i beredskap."¹¹² Bratt hävdar vidare att dagen därpå stod alla tredjeklassare inför guvernören under ledning av klassens äldste primarie, nr 3 Louis Palander, men någon möjlighet att skriva under sin egen dom gavs inte. I stället beordrades klassen upp på rikssalen, och där fick de bevittna det brandtal som omtalas i inledningen av denna text.¹¹³

När Krigsakademien stod upp som en man

Den lojalitet som tredje klassen visade prov på i samband med relegeringarna i slutet av november kan med fördel jämföras med den enade front som kadettkåren uppvisade när man bemötte Egerströms vittnesmål i slutet av oktober.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Nr 29 Aréhn. Straffregister, 1848-1875, op. cit.

¹¹¹ Nr 86 Adolph Mathias Emil Lewenhaupt, nr 35 Adam Ernst Axel Lindencrona, nr 3 Adolf Arnold Louis Palander, nr 139 Conrad Oscar Sperling Posse, nr 4 Carl Gustaf Folke Ulner, nr 53 Oscar August Westerlund samt nr 83 Per Filip Ossian Åstrand. Straffregister, 1848-1875, op. cit.

¹¹² Kadettminnen av överste Claës Christian August Bratt, op. cit., s. 26 f.

¹¹³ Ibid., s. 27.

¹⁰⁸ Protokoll 1862.11.19, op. cit.

Vid förhöret den 22 oktober var det ingen kadett som ville vittna till Egerströms fördel, men desto fler som var villiga att framhålla hans fel och brister. Av andra klassens primarier var det ingen som sade sig ha märkt något av det som Egerström anförde, utan i stället gav man exempel på brister i Egerströms beteende. Exempelvis framhöll Emil Johan Oldevig att han som ordningsman vid ett flertal tillfällen blivit tvungen att säga åt Egerström att sitta stilla, då denne pratat under lektionerna, medan Erik Elias Kilman berättade att han hade observerat att Egerström, trots att han var inlagd för ögonsjukdom, låg och läste, varvid Kilman sade till kadetten Albert Fredrik Jacobsson, så högt att Egerström skulle kunna höra det, "... att han ej visste hvad Egerström hade på sjukhuset att göra, samt att han tillfrågat honom om han ej snart ämnade gå ned o.s.v."¹¹⁴ I likhet med primarierna hade inte heller kadettkorpralen Wilhelm Fredrik Axel Sixten von Schwerin märkt att någon skulle ha visat ovilja mot Egerström. Däremot kunde han rapportera att Egerström, då han på morgonen innan dagens förhör tilläts lämna arresten för att hämta luft, nämnt för piketkorpralen Knut Isac Harald Arvid Sifversparre att han skulle rymma igen när han väl släpptes ur arresten, och att han denna gång skulle "... bära sig bättre åt ...".¹¹⁵

Intressant nog var det denna gång inte bara kadetterna som höll ihop, utan även befälens hjälpte till att sluta leden. Efter att kadetterna hörts uppmanades nämligen även de närvarande officerarna att var och en anförda vad de visste angående Egerström. Ingen av de församlade sade sig ha märkt något av det som Egerström vittnat om. I stället berättade löjtnant Horn att han en dag genom sitt fönster hört kadetten Per Filip Ossian Åstrand "... säga åt en annan kadett: 'icke kan man säga att Egerström gifvit sig af härifrån för penalism.'¹¹⁶

Efter onsdagens förhör gick det dock inte mer än fyra dagar innan fallet Egerström återigen gav anledning till majorsförhör. Av protokollet att döma pågick detta förhör under den 26, 27 och 28 oktober. Som anledning till förhören anges att det hade kommit till guvernörens vetskap att Egerström beklagat sig över att inte heller någon

av officerarna talade med honom sedan han anmält sina plågoandar.¹¹⁷

Som svar på denna anklagelse framhöll tjänstgörande majoren Örn att han vid åtskilliga tillfällen besökt sjukhuset och då som vanligt frågat hur kadetterna, även Egerström, mådde. Vidare påminde han sig särskilt hur han en gång på borggården ropade till Egerström, och frågade hur han hade det, "... hvarpå denne helt gladt svarade: 'bra'."¹¹⁸ Kapten Boman sade sig vid flera gånger ha pratat uppmuntrande med Egerström efter han återkomst, och givit honom rådet att inte tappa modet. I likhet med den tjänstgörande majoren sade sig också kapten Boman ha frågat Egerström, så väl som andra kadetter, hur de mådde, när han besökt sjukhuset. Även löjtnant Horn framhöll att han vid flera tillfällen pratat med Egerström, dels på sjukhuset, då han frågade Egerström hur han mådde, dels i orderrummet där han berättat vad som hänt. Horn kunde vid förhörstillfället särskilt påminna sig sex tillfällen då han talat med Egerström, och i likhet med Kapten Boman sade sig löjtnant Horn ha försökt uppmuntra Egerström och bett honom att inte tappa modet. På samma sätt framhöll även löjtnanterna Michael Christer Carl d'Albedyll, Claes Robert Adolf Charpentier och Sven Hjalmar Thestrup samt underlöjtnant Rappe, hur de dels på sjukhuset, dels i logementet, samtalat med Egerström, men de kunde inte erinra sig något speciellt tillfälle.¹¹⁹

Enligt protokollet hördes sedan även kadetterna Andersson, Lewenhaupt och Törnsten vid detta förhör för att utröna om det förekommit "... någon allmän ovilja mot Egerström."¹²⁰ Anledningen till att just dessa kadetter kallades var att man antog att om det förekommit någon ovilja riktad mot Egerström, torde den ha kommit från de kadetter som genom Egerströms anmälan blivit straffade.¹²¹

Nr 45 Andersson sade sig ha talat med Egerström flera gånger efter den gång då han slog Egerström och framhöll särskilt ett tillfälle då han under sin fritid från arreststraffet promenerat med Egerström i parken. Under denna promenad skulle han enligt egen utsago ha sagt ungefär så här: "Nu skall Du vara glad

¹¹⁴ Protokoll 1862.10.22, op. cit.

¹¹⁵ Denna uppgift bestyrktes sedan av Silfversparre. Ibid.

¹¹⁶ Protokoll 1862.10.22, op. cit.

¹¹⁷ Protokoll 1862.10.26-28, op. cit.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

igen, allt är nu glömt, var icke ängslig, så blir det snart bra”.¹²² Vid ett annat tillfälle skulle Andersson och Egerström ha gått tillsammans under en rast på kyrkoplan. Andersson framhöll också att han ibland pratat med Egerström i logementet och att samtalen alltid var vänliga. Nr 88 Lewenhaupt berättade att han samma dag som han lämnade arresten hälsade vänligt på Egerström, men att han i övrigt inte pratat med honom. På samma sätt hävdade även nr 34 Törnsten att han gått till Egerström och hälsat på honom när han lämnat arresten, men att han därefter inte samtalat med Egerström.¹²³

Egerström, som fick höra vad hans befäl och kamrater sagt, erkände på punkt efter punkt sanningsenligheten i dessa uttalandet och tillade också att Andersson under sitt samtal bett honom att stanna kvar på Karlberg och inte försöka komma därifrån. I fråga om kapten Bomans yttranden, kunde han dock inte dra sig till minnes dessa omständigheter.¹²⁴

Huruvida det verkligen förekom någon utfrysning av Egerström, eller om han som Örn menade inbillat sig alltsammans, kan självklart inte utläsas ur protokollen. Däremot visar förhören på den homosociala gemenskap som frodades på Karlberg.

Krigsakademien och manlig fostran

Som framgått av denna studie blir uppmärksammandet av könsaspekter närmast en förutsättning för att förstå de händelser som utspelade sig på Karlberg under hösten år 1862, då såväl kadettkårens som skolledningens sätt att handla och argumentera av allt att döma byggde på deras uppfattningar kring manlighet. Att dessa uppfattningar i första hand bör förstås utifrån tankar om kön, och inte exempelvis klass, finner närmast stöd i persongalleriets sammansättning. I de fall som här studeras återfinns inget som tyder på att man gjorde någon skillnad mellan de inblandade utifrån social bakgrund. Utan tvärtom visar exempelvis kadettkårens och skolledningens styvmoderliga behandling av Egerström, att han inte kunde räkna med några extra favörer såsom varandes son till en gammal karlbergskadett.

De starka reaktioner som Egerströms beteende synes ha väckt säger oss vidare en hel

del om vilken sorts män som Krigsakademien skapade. Kadetten fick inte vara ”klemig”, eller för den delen ”gullig”, utan skulle i stället vara en god kamrat. Vad gäller just klemigheten diskuteras den även i Prytz’ självbiografiska beskrivning av Karlberg. Enligt Prytz var den behandling de yngre kadetterna fick utså ofta hård och minst sagt fysiskt kännbar, men samtidigt vill han också poängtera att den ”... ej obetydligt bidrogo till att härda en bortklemad yngling ...”.¹²⁵ Denna syn på kadettårens vedermödor kan med fördel kopplas till Tosh beskrivning av de engelska public schools som en slags ”snabbkurs” i manlighet.

Den manliga fostrans ambivalens

Som nämnts uppmärksammar Tosh den spänning som rådde mellan den självständighet som internatskolelivet syftade till att ingjuta och den moraliska manlighet som förespråkades i andra sammanhang. Denna spänning kommer i Egerströms fall till uttryck i det faktum att skolledningen i och för sig bestraffade det våld som riktade sig mot Egerström, men samtidigt som man tog våldsverkarnas parti genom att ifrågasätta Egerströms eget beteende, då man frågade om Törnstens nypningar verkligen gjort att han behövde halta.

I det förhör som hölls den 13 september kan man vidare skymta den rågång som synes ha funnits mellan vad som var att anse som tillbörlig kamratuppfostrian och vad som klassades som pennalism. Som nämnts berättade Egerström vid detta tillfälle om en rad tillfällen då han eller andra kadetter givits örfilar av sina äldre ”kamrater” för brister i tjänsten, men ingen av dessa uppgifter synes ha lett till vidare förhör. Endast Egerströms påstående att Törnsten skall ha örfilat Arvid Gustaf Leopold Ekstedt för att han läste för mycket gavs någon vidare kommentar. Törnsten erkände i och för sig att han örfilat Ekstedt, men menade att örfilarna inte föranletts av Ekstedts överdrivna läsande, utan det faktum att ”... han var osnygg.”¹²⁶ Detta argument ger en bild av hur man i praktiken såg på fysiskt våld som korrekionsmedel inom kadettkåren, en bild som vidare bekräftas av den självbiografiska litteraturen, där

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Prytz, op. cit., s. 24.

¹²⁶ Protokoll 1862.09.13, op. cit.

så kallad kamratuppfostran framställs som ett problem först när den gick till överdrift.¹²⁷

Att denna typ av ambivalens inte var något unikt för situationen vid Karlberg, eller för den delen de engelska internatskolorna, har David Tjeder visat i sin avhandling *The Power of Character. Middle-Class Masculinities, 1800-1900*. Genom sina studier av såväl rådgivningslitteratur som självbiografier visar Tjeder hur en rad av de laster som rådgivningslitteraturen varnade för, även återfinns i de anekdoter som medelklassens självbiografierna förmedlar. Exempelvis varnade man högljutt för alkoholens faror, samtidigt som drickandet av allt att döma utgjorde en viktig del av medelklassynglingens identitet. Tjeder visar dock att det inte var drickandet i sig som var det avgörande problemet, utan problemet uppstod först när man inte kunde kontrollera sitt drickande och blev en "drinkare".¹²⁸

Det manliga idealet

Just självständighetens betydelse för bilden av kadettlivet har nog tydligast uttryckts i Oxenstiernas beskrivning av kadetten under 1810-talet: "Till kadettens typ hör, att han är rask, vågsam, aldrig rådlös, någongång kanhända litet näsvis, men på det hela en god varelse."¹²⁹ Mot bakgrund av de fall som här refererats synes Schenström närmast utgöra en idealtypisk inkarnation av den kadett som Oxenstierna beskriver. För inte nog med att han är framåt och står på sig när han utmanas, han underkastar sig även kadettkårens eget rättsmaskineri, och kanske viktigast av allt, han skvallrar inte.

Den kanske viktigaste skillnaden mellan Schenströms och Egerströms fall är av allt att döma det sätt på vilket händelserna kom till skolledningens kännedom. De minst sagt svävande formuleringarna kring hur händelserna den 15 november kom till kapten Bomans kännedom står i bjärt kontrast till det sätt på vilket angreppen mot Egerström upptäcktes. Att Egerströms haltande gång inte bara retade Andersson och Lewenhaupt finner som nämnts sitt stöd i att även förhørsledningen ville veta om han medvetet gått med en linkande gång under sin permission. På samma sätt kan även den "missmodighet" som löjtnant Horn tyckte sig

märka hos Egerström efter händelserna den 4 september, uppfattas som ett sätt att dra uppmärksamhet till det våld som Andersson och Lewenhaupt utövade. Det sätt på vilket de olika händelserna kom i dagen kan vidare kopplas till omgivningens reaktioner. För medan det helt saknas uppgifter om repressalier gentemot Schenström synes Egerström ha bemötts med ett närmast enigt ogillande från såväl sina "kamrater" som från sina befäl.

Den enade front som Egerström mötte vid förhören i slutet av oktober, men som även återfinns i tredje klassens försök att rädda sina klasskamrater från relegering, blir vidare tydliga exempel på den kadettgemenskap som hyllas i den självbiografiska litteraturen kring Karlberg. Denna samhörighet kan med fördel ses utifrån tankar om homosocialitetens betydelse för upprätthållandet av manliga ideal. Exempelvis bidrar dessa teoretiska ansatser till att förklara logiken bakom tredje klassens beslut att ge Schenström klasstryk, men också till att ge mening åt det faktum att även andra kadetter ur tredje klassen erkände sig lika delaktiga med de som slog.

I ljuset av såväl de självbiografiska beskrivningarna som de vittnesmål som denna studie bygger på, synes kadettkåren närmast ha utgjort ett idealtypiskt exempel på en homosocial gemenskap. Vidare fanns det i Krigsakademiens regelverk en rad element som understödde kadettkollektivet som en sammanslutning där kadetterna tilläts fostra varandra. Som exempel på sådana element kan nämnas att Krigsakademiens verksamhet var åldersintegrerad samtidigt som de äldre kadetterna gavs visa befälsbefogenheter. Mot bakgrund av detta synes Hewards tanke om den engelska internat-skolemiljön såsom en övning i ledarskap även kunna utsträckas till Krigsakademiens verksamhet.

Slutligen kan nämnas att mot bakgrund av vad som här framförts synes tidigare studier av pennalism inom Krigsakademiens kadettkår bygga på en allt för enkel bild av den miljö som Karlberg utgjorde. Som visats kan den verksamhet som bedrevs vid Karlberg svårigen förstås om man inte tar hänsyn till de manlighetsideal som präglade Krigsakademien.

¹²⁷ Se exempelvis, Reutersvärd, op. cit., s. 32.

¹²⁸ Tjeder, David, 2003, *The Power of Character. Middle-Class Masculinities, 1800-1900*, Stockholm, s. 77 ff, 104-111.

¹²⁹ Oxenstierna, op. cit., s. 56.